

Muhammed Afşar'ı kısa bir süre sonra bertaraf etti.

XIII-XV. yüzyıllarda İran'a hâkim olan devletlerin idaresi altında kalan Nihâvend, Safevîler'in hâkimiyeti sırasında Osmanlılar'la olan mücadelede tekrar öne çıktı. Bağdat Valisi Cigalazâde Sinan Paşa 996 (1588) yılı sonlarında Nihâvend üzerine yürüyüp şehri ele geçirdi ve burada bir kale inşa ettirdi. Şah I. Abbas şehri geri almak için uğraştıysa da bozguna uğrayarak geri çekildi. Sinan Paşa bu saldırı sebebiyle kaleyi toplarla takviye etti. Bu dönemde Nihâvend bir Osmanlı beylerbeyliği haline getirildi. 1590 Osmanlı-Safevî barış görüşmeleri sırasında Osmanlı-Safevî sınırını tesbit amaçlı müzakerelerde Nihâvend üzerinde uzun tartışmalar yapıldı (Kütükoğlu, s. 201-206) ve neticede şehir Osmanlı idaresinde kaldı. Şah I. Abbas 1603'te şehri ele geçirdi. Evliya Çelebi, Nihâvend'in II. Osman zamanında Halil Paşa (Kayserili), IV. Murad devrinde Hüsrev Paşa tarafından tahrip edildiğini, kalesinin müstahkem olup içinde 1000 kadar ev, dört cami bulunduğunu, 700 muhafız tarafından korunduğunu yazar. Evliya Çelebi ayrıca burasının bir han tarafından idare edildiğini, 150 köyü olan bir eyalet durumunda olduğunu da belirtir (*Seyahatnâme*, IV, 341-343). Nihâvend 1136'daki (1724) Osmanlı harekâtı sırasında Hemedan ve Revan'ın alınmasının ardından savaşsızın teslim oldu. Ancak 1142'de (1730) Nâdir Şah tarafından geri alındı. Günümüzde Hemedan'a bağlı bir yerleşim birimi olan Nihâvend'in nüfusu XX. yüzyılın başlarında 5-6000 civarında iken bu sayı 1996'da 65.164'e, 2006 yılı başlarına ait tahminlere göre de 77.000'e ulaşmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Halife b. Hayyât, *et-Târîh* (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Riyad 1985, s. 147-149; Belâzûrî, *Fütûh* (Fayda), s. 433-439; Dîneverî, *el-Ahbarü't-tvâl*, s. 133-138; İbnü'l-Fakih, *Muhtaşaru Kitâbi'l-Büldân* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1967, s. 258-260; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), IV, 114-136; VII, 404-409; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), II, 331-333; İstahrî, *Mesâlik* (de Goeje), s. 199-200; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (nşr. Süheyl Zekâr), Beyrut 1415/1995, III, 171-182; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), V, 361-363; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 5-16; V, 398-400; VIII, 705-706; IX, 495; X, 204, 331, 398-399; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XIX, 250-260; İbn Kesir, *el-Bidâye*, VI, 105-112; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IV, 341-343; Ahmed Zeynî Dahlân, *el-Fütûhâtü'l-İslâmiyye*, Kahire 1387/1968, I, 120-126; G. le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1905, s. 196-197; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri: 1578-1612*, İstanbul 1993, s. 183-185, 201-206; V. Minorsky, "Nihâvend", *IA*, IX, 257.

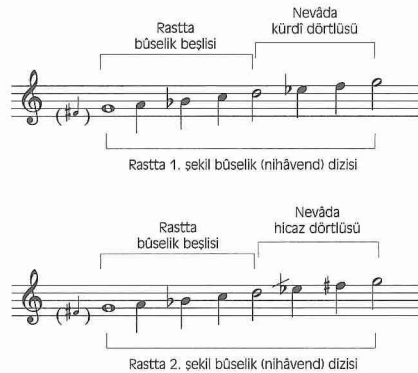
İBRAHİM SARIÇAM

NİHÂVEND

(نهانند)

Türk müzikisinde bir şed makam.

Eski devirlerde Türk müzikisi makamlarına irak, hicaz, nişâbur (nişâpur), tebriz gibi şehir veya bölge ismi verme âdeti çerçevesinde, İran'da bir şehir olan Nihâvend de bir makam ismi olarak anılagelmıştır. Bugün kullanılmakta olan nihâvend makamının eski ismi "nihâvend-i rûmî"dir. Bu isim, nihâvend makamını "nihâvend-i kebîr" adlı diğer bir makamdan ayırmak için kullanılmış, fakat sonraları terkedilerek sadece nihâvend ismi kalmıştır. Nihâvend makamı bûselik makamı dizisinin rast perdesine göçürülmesiyle elde edilmiş, buna göre dizisi, rast perdesindeki bûselik beşlisine nevâ perdesinde kürdî ve hicaz dörtlülerinin eklenmesiyle oluşmuştur. Güçlüsü beşli ile dörtlünün ek yerindeki nevâ perdesi olup bu perdede çoğunlukla kürdî, bazan hicaz çeşnileriyle yarım karar yapılır. Makamın genel seyir karakteri "inici-çıkıcı" ise de özellikle son yüzyılda çok kullanılan bu makam çıkıcı veya inici olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Nihâvend makamı dizisi Batı müzikisi bakımından sol minördür. Güçlü üzerinde kürdî dörtlüsü bulunan dizi eski minör, hicaz bulunan dizi ise armonik minördür. Makamın bu minör yapısı, Batı müziğinde olduğu gibi tonların komşuluğunun getirdiği asma karar imkânlarına da yansır. Nihâvend makamı asma kararlar bakımından oldukça renklidir. Makamın seyri sırasında altıncı derece nîm hisar perdesinde çârgâh, dördüncü derece çârgâh perdesinde bûselik çeşniyle asma kararlar yapılabilir. Fakat bu kalışlar için tiz tarafta la küçük mücennep bemolünün de (nîm-şehnaz perdesi) seyre karışması gerekir. Çünkü bu iki kalış da minör-majör ilişkisinden doğmakta olup çârgâhtaki kalış do majör,

nîm hisardaki kalış ise mi bemol minördür ve her iki ton sol minörün yani nihâvend dizisinin yakın komşusudur.

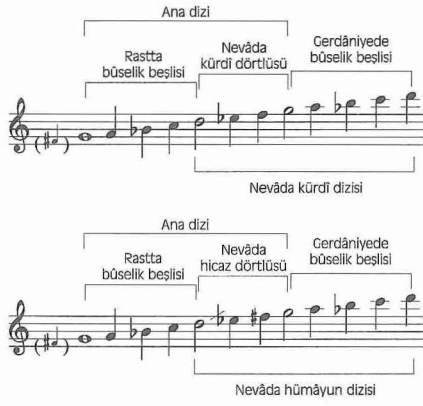
Ayrıca kürdî perdesi de (si bemol) bir asma karar perdesidir. Bu perdede yine majör-minör ilişkisinin bir sonucu olarak çârgâh çeşniyle asma karar yapılabilir (sol minör-si bemol majör ilişkisi). Bunun dışında düğâh perdesinde de kürdî çeşni ile kalınabilir.

En çok kullanılan şekliyle eğer nevâda kürdî çeşniyle yarım karar yapılmışsa aynı perdede hicaz çeşniyle de asma karar yapılabilir. Bu perdede bazan nîm hisar yerine dik hisar perdesi getirilerek uşşak dörtlüsü ile küçük bir kalış yapılabilir. Bu çeşni makamın esas yapısında olmayan bir geçkiden ibaretir ve ihtiyaridir. Nihâvend makamı seyrine bazan kısa bir neveser dizisinin karıştığı olur. Bu sol minörün sol minör oryante olan geçkisidir.

Gerek pest gerekse tiz taraftan genişleyebilen nihâvend makamının tiz taraftaki genişlemesi, durak üzerinde bulunan bûselik beşlisinin tiz durak gerdâniye perdesi üzerine simetrik olarak göçürülmesiyle yapılır. Bu genişleme sonucunda nevâ perdesi üzerinde kürdî dörtlüsü bulunan dizi kullanılıyorsa nevâda kürdî dizisi, hicaz dörtlüsü bulunan dizi kullanılıyorsa nevâda hümâyün dizisi oluşur.

Pest taraftan yapılan genişlemede ise yegâh perdesine hicaz dördiüsü getirilerek yegâhta bir hümâyûn dizisi meydana gelir.

Nota yazımında donanımına si ve mi için küçük mücennep bemolleri konulan nihâvend makamının yeden sesi portenin birinci aralığındaki bakiye diyezli fa (ırak) perdesidir. Nihâvend makamının seyrine durak veya güçlü perdesi civarından başlanır. Diziyi meydana getiren çeşnilerde karışık gezinilip güçlü perdesinde kullanılan çeşniye göre yarım karar yapılır. Bu karışık gezinti sırasında gereken yerlerde asma kararlar da yapıp yine karışık gezinilerek genişlemiş bölgeler de gösterildikten sonra ana diziyi dönülür ve bu dizi ile rast perdesinde bûsellik çeşnisiyle ve genellikle yedenli tam karar yapılır.

Hacı Fâik Bey'in zencir usulünde, "Visâl-i yâre gönül sarf-ı himmet istemiş", Ali Rifat Çağatay'ın lenk fahte usulünde, "Zül-fün görenlerin hep bahtı siyâh olurmuş" mısrayla başlayan besteleri; İsmail Hakkı Bey'in, "Seni hükm-i ezel âşûb-ı devrân etmek istemiş" mısrayla başlayan ağır semâisiyle Tanbûrî Ali Efendi'nin, "Bilmezdim özüm gamzene meftûn imişim ben" mısrayla başlayan yürük semâisi; Hacı Ârif Bey'in curcuna usulünde, "Uyur dâim uyanmazdı benim baht-ı siyehkârım" ve ağır aksak usulünde, "Ahterî düşkün garîb ü âşık u âvâreyim" mısrayla başlayan şarkıları; Vardakosta Ahmed Ağa'nın Mevlevî âyiniyle Doğan Ergin'in sofyan usulünde, "Şeyhimin illeri uzaktır yolları", Ahmet Hatipoğlu'nun aynı usulde, "Nice feryâd edip

Nihâvend
makamı
seyir
örneği

zârî kılam ben" mısralarıyla başlayan ilâhileri bu makamın en güzel örnekleri arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülbâkî Nâsir Dede, *Tedkik u Tahkik*, Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1242/I, vr. 16^a, 26^b-27^a; Hâşim Bey, *Musikî Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 25; Tanbûrî Cemil Bey, *Rehber-i Musikî*, İstanbul 1321, s. 75-76; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1933-40, I, 264; IV, 266; Özkan, *TMNU*, s. 208-213; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri* (haz. Onur Akdoğu), Ankara 1991, s. 208, 331.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

en-NİHÂYE

(النهاية)

Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr'in

(ö. 774/1373)

el-Bidâye ve'n-nihâye'sinin
el-Fiten ve'l-melâhim adıyla da anılan,
kıyamet âlâmetleri
ve âhîret ahvaline dair ikinci bölümü
(bk. *el-BİDÂYE ve'n-NİHÂYE*;
el-FİTEN ve'l-MELÂHİM).

en-NİHÂYE

(النهاية)

Mecdüddin İbnü'l-Esir'in

(ö. 606/1210)

garîbü'l-hadîse dair eseri.

Tam adı *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser* (*Nihâyetü'n-nazar fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*) olup garîbü'l-hadîs alanında daha önce telif edilen kitapların muhtevasını içerdiği için müellif ona *en-Nihâye* adını vermiştir. Eserin yazıldığı döneme kadar bu alanın en muteber çalışmaları olarak Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm ile Hattâbî'nin *Garîbü'l-hadîs*, Ahmed b. Muhammed el-Herevî'nin *Kitâbü'l-Garîbeyn*, Zemahşerî'nin *el-Fâ'ik fî garîbi'l-hadîs* ve Ebû Mûsâ el-Medîni'nin *Mecmû'u'l-muğîş fî garîbeyi'l-Kur'an ve'l-hadîs*

adlı kitapları kabul edilmekteydi. Bir kısmı hadisleri müsned tertibine göre sıralayan, bazıları hem Kur'an hem hadislerdeki garîb kelimeleri açıklayan bu eserlerin her birinde metot ve muhteva açısından kullanım zorlukları bulunmaktaydı. İbnü'l-Esir, bu kitapların en kapsamlısı olan Ahmed b. Muhammed el-Herevî'nin çalışması ile onu tamamlamak için yazılan Ebû Mûsâ el-Medîni'nin eserini esas alarak sadece hadislerdeki garîb kelimeleri açıklamıştır. Eserine bunların yanında çeşitli kaynaklardan derlediği hadis ve eserlerdeki garîb kelimeleri ilâve etmiştir. Bu iki çalışmanın madde başlarını ve içindeki hadisleri bir araya getirdikten başka her iki eserdeki mükerrer lafızları ayıklamış ve diğer hadis kitaplarından tesbit ettiği başka garîb kelimeleri de eklemiştir. İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*'de Ahmed b. Muhammed el-Herevî'nin eserinden aldığı hadisler için "he", Ebû Mûsâ'nın eserinden aldığı için "sîn" rumuzunu kullanmış, kendi ilâveleri için herhangi bir işaret koymamıştır. Ancak kitabın nâşirlerinden Tâhir Ahmed ez-Zâvî ile Mahmûd Muhammed et-Tanâhî müellifin ilâvelerinin başına yıldız (*) işareti koymuştur.

Müellif *en-Nihâye*'nin mukaddimesinde garîbü'l-hadîs ilminin doğuşu, gelişmesi, bu alanda yazılan eserlerin metotları hakkında bilgi vermiş ve bunların eksik yönlerini kendi eserinde telâfi etmeye çalıştığını belirtmiştir. Eserini kelimelerin ilk üç harfine göre alfabetik olarak düzenlemiş, ilk iki harfe göre de bab başlıkları koymuştur. İbn Kuteybe, Hattâbî ve özellikle Zemahşerî'den sık sık ıktibaslarla bulunmuş, çoğunlukla faydalandığı kaynakları zikretmekle birlikte kaynak göstermeden alıntı yaptığı da olmuş, bazan da kaynakları eleştirmiştir. İbnü'l-Esir'in *en-Nihâye*'de modern alfabetik sıralama yöntemine yakın bir sistem geliştirmesi bazı muhadislerin övgüsünü kazanmıştır (Sehâvî, III, 49; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, II, 185).